

РИЗИКИ НА СТАДІЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

В статті висвітлені особливості врахування економічних ризиків при самоорганізації систем; розглянуті головні складові ризиків та їх провідні риси; виділені основні етапи обґрунтованого варіанту управлінського рішення в умовах ризику для економічної системи; запропоновані ключові положення функціонування систем в умовах ризику; на прикладі підприємств кондитерської галузі розглянуті положення запровадження ризиковим ситуаціям і виходу з кризового стану.

Ключові слова: ризик, самоорганізація, економічна система, кондитерська галузь, підприємство.

The article highlights the specific economic risks in self-organizing systems. There is the risk of major components and their functions. The main measures proposed alternative solutions for risk management. There are key aspects of the work at risk. By the development of the confectionery industry recommendations out of a risky situation.

Keywords: risk, self-organization, economic system and confectionery industry, venture.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розгляд економічних ризиків є надзвичайно вагомою причиною для виявлення функціонування соціальних, економічних чи екологічних систем. Дослідження в цьому напрямку нерозривно пов'язані з питаннями розвитку як окремих підприємств, так і економіки країни в цілому, що дає можливість визначати готовність елементів системи до стабільної роботи та перспективу їх подальшої діяльності.

В практичній діяльності підприємств дуже часто доводиться приймати господарські рішення в умовах невизначеності, тобто коли необхідно обирати напрямок дій з різних можливих варіантів, здійснення яких складно

розрахувати. У таких випадках навіть найкращі прогнози нездатні повністю виключити невизначеність ринку, що спричиняє виникнення ризику.

Ризик властивий будь-якій сфері людської діяльності, що пов'язана з безліччю умов і факторів, які приводять до позитивного або негативного результату прийнятих індивідуумами рішень. Історичний досвід показує, що ризик недоодержання намічених результатів особливо став проявлятися в умовах загальності товарно-грошових відносин, конкуренції учасників господарського обороту, тому з виникненням і розвитком капіталістичних відносин з'являються різні теорії ризику, а класики економічної теорії особливо увагу приділяють дослідженню проблем ризику в підприємницькій діяльності. Якщо ризик неминучий, то особливу актуальність здобуває проблема його аналізу, оцінки та управління. У результаті проведення аналізу ризику викреслюється картина можливих ризикових подій, імовірність їх настання й наслідків; необхідність оцінювання ризиків. Після порівняння отриманих результатів оцінки ризиків із гранично припустимими розробляється система управління ризиком, на основі якої формуються міри запобігання та зменшення ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, де вказати започаткування розв'язання даної проблеми та на які опирається автор, а також обов'язково виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Питаннями вивчення економічних ризиків неодноразово були присвячені праці закордонних авторів, які сформували певний науковий напрямок в науці – ризик-менеджмент. Це загальновідомі роботи Ф. Найта, М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі, М. Кройхі, Д. Галайї, Х. Марковіца та ін. Науковцями вже сформована теорія ризик-менеджменту, що поєднує основні маркетингові, фінансові та страхові інструменти управління з метою подальшого розвитку підприємств. У вітчизняній науковій та навчальній літературі більша частка праць торкається питань переломлення положень ризик-менеджменту до вітчизняної економіки. До таких публікацій доречно віднести наступних науковців: Л. Донець [4], В. Гранатуров [2],

Н.Машина [6] та ін. Поряд з цим, залишаються поза увагою проблеми вдосконалення процесу управління економічними ризиками відповідно до сучасних економічних умов, розвитку методології оцінки ризиків та ризикових ситуацій з метою прийняття конкретних господарських рішень в умовах самоорганізації соціально-економічних систем.

Постановка завдання (формулювання цілей статті). Основною метою статті є дослідження економічних ризиків на стадії самоорганізації сучасних систем. Для зазначеної мети були поставлені наступні завдання: обґрунтування теоретичних положень ризиків для сучасних економічних систем; дослідження підприємств кондитерської галузі щодо підвищення їх господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економічні ризики – невід’ємна складова функціонування будь-якої економічної системи, для котрої завжди певним чином можна зробити прогноз. Оскільки ризик – невідривна риса господарських рішень, то з еволюцією умов господарювання може змінюватись і його характер. Особливістю сучасного ризику є його тотальність, всеосяжність, що притаманно ринковій економіці.

Сучасна ризикологія розглядає ризик не тільки як небажану ознаку невизначеності майбутніх подій, а й як джерело позитивних, прибуткових можливостей, тобто відокремлює два типи ризиків: ризик-негатив і ризик-позитив. Першого потрібно уникати, а на другий виважено погоджуватись, бо він є носієм потенційного позитивного результату. Іноді ризик розглядають у вигляді тривимірної моделі: ризик як загроза, ризик як невизначеність та ризик як шанс. У перших двох випадках він потребує мінімізації, а в останньому – оптимізації [1, с. 209]. У випадку, коли ризики розглядають у трьох іпостасях, доцільно розглядати такі складові:

- 1) загроза існуючому стану речей чи перешкода на шляху до реалізації задуманого;

2) імовірність настання будь-якої події (як позитивної, так і негативної) і очікуваних збитків – навіть у позитивному випадку;

3) можливість зміни існуючої ситуації з виникненням очікуваної частоти негативних чи позитивних ефектів.

Найчастіше негативні наслідки від прийняття рішень виникають при спонтанних ризиках. І в таких випадках доречно вести мову про системи, які перебувають у зоні підвищеного ризику (нові чи надто старі підприємства) чи в зоні ймовірного ризику (підприємства, які вже відомі споживачу). Системи, що перебувають у зоні підвищеного ризику характеризуються своєрідним функціонуванням, яке й має передбачити готовність до негативної ситуації. В такому випадку має бути сформована внутрішньо системна або міжсистемна складова, яка відрізняється наявністю різних варіантів виходу із ризикової ситуації та розробленою бізнес-стратегією. Але виконувати таку функцію остання здатна тільки за умови швидкого поширення достовірної інформації. Що ж до систем, які перебувають безпосередньо в зоні потенційного ризику, то тут повинні бути зовсім інші особливості і їх функціонування має характеризуватись наступними положеннями:

- стабільною готовністю до швидкого реагування на потужні зміни;
- високою здатністю відновлення;
- блокуючим механізмом переходу до катастрофічної ситуації.

Імовірно, що такі ознаки контролюються не тільки складністю внутрішніх між структурних зв'язків, а й їх підвищеною динамічністю.

Іноді катастрофічні явища в соціально-економічних системах розглядаються як невід'ємна складова еволюційного процесу, з яким пов'язані макроеволюційні механізми. Вони можуть виступати в якості подій, що допомагають певним утворенням утримувати функціональну міжсистемну гармонію і розвиватися у подальшому на новому напрямку.

Розглядаючи наявність ризиків на стадії самоорганізації сучасних економічних систем, доречно підкреслити їх провідні риси:

- гальмування процесу самоорганізації в цілому, або певних його складових;

- не реалізація конкретних проектів, внаслідок незакономірного порушення системи;

- не можливість системи вийти на планові показники розвитку.

В даному випадку ризик здатен реалізуватись за певних обставин у будь-якій економічній системі. Більш того, існує тверда впевненість, що системи мусять бути готовими до такого повороту подій і мати різноманітні протидійові інструменти. Інша річ, що ці механізми мають бути міжсистемними, оскільки впоратись з такими явищами системам самотужки дуже складно. Особливо це стає актуальним у разі раптового наслідку подій, коли стабілізація практично не можлива. В таких випадках реальним стає катастрофічне явище, що може бути спровоковане в часі руйнування організаційно-економічних механізмів і призводить у подальшому до порушення системи в цілому.

Для виходу зі складної ситуації приймається радикальне рішення, якому притаманна відсутність сумнівів. При ухваленні управлінського рішення необхідно орієнтуватись тільки на найгірший варіант, тобто прогноз розвитку ситуації повинний завжди бути песимістичним. Це стимулює розробку максимальної кількості альтернативних рішень, спрямованих на мінімізацію ризику, з яких необхідно вибрати найбільш ефективне чи оптимально прийнятне для даного підприємства в даній конкретній ситуації.

Для вибору обґрунтованого варіанту управлінського рішення в умовах ризику використовується алгоритм експертизи кожного альтернативного варіанту, представлений на рисунку 1.

На першому етапі розраховуються прогнозні значення результативних показників кожного альтернативного варіанта господарського рішення. Для цього використовуються різні методи прогнозування рішення. На другому – розраховується коефіцієнт варіації результату. На третьому – порівнюється середній очікуваний доход з коефіцієнтом варіації на запропонований альтернативний варіант рішення. Якщо коефіцієнт варіації результату не

перевищує 25%, то середній очікуваний результат може бути визначений як типова характеристика розподілу. У цьому випадку вибір альтернативного варіанта можна здійснювати за критерієм максимально очікуваного результату. Якщо запропонована умова не виконується, то середній очікуваний результат не може бути критерієм вибору і доцільно продовжити вивчення інших альтернативних варіантів рішення. На четвертому етапі здійснюється порівняння ймовірності одержання максимально позитивного і мінімально негативного результату кожного варіанта рішення. Менш ризикованим відповідно до правил оптимальної мінливості результату варто вважати варіант рішення з мінімальним діапазоном між позитивним і негативним результатом його реалізації. На заключному етапі розраховуються і порівнюються показники ризик-віддачі по кожному варіанту рішення. Критерієм вибору є максимальне значення коефіцієнта ризик-віддачі.

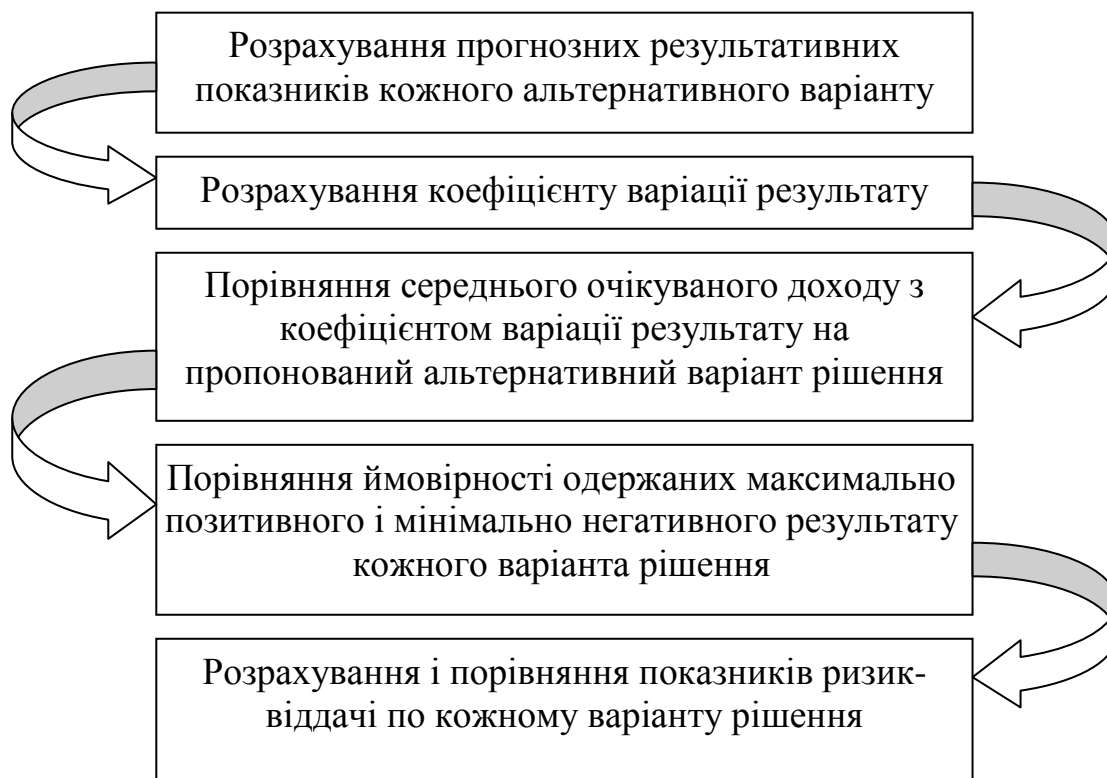

Рис. 1. Алгоритм експертизи кожного альтернативного варіанту господарського рішення

Розглядаючи теоретичну проблему питання проведемо апробацію запропонованих умовиводів для кондитерської галузі та її окремих

підприємств. Аналіз виробництва останніх років основних видів продукції кондитерської галузі подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Виробництво основних видів кондитерської продукції 2003 – 2012 рр., тис. т [3]

Види продукції	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Шоколад та інші продукти з вмістом какао	205	244	283	303	329	346	330	352	344	341
Кондитерські вироби з цукру без вмісту какао	293	310	285	241	256	250	266	252	230	215

Наведені дані свідчать про поступове збільшення продукції з вмістом какао до 2010 року і подальше незначне зменшення виробництва цієї продукції. Для інших видів товарів кондитерської галузі спостерігається хвилеподібні коливання на ринку товарів, що може бути пов'язане з нестабільною ситуацією на світовому ринку, адже вітчизняні підприємства активно експортують власну продукцію та прямим чином залежать від ринків цукру і какао-бобів. Крім цього, більшу частину продукції виробляють та реалізують 5 кондитерських компаній: «ROSHEN», «Конті», «АВК», «Бісквітшоколад» та «Житомирські ласощі». Українська кондитерська корпорація «ROSHEN» за світовим рейтингом продаж займає 18 місце – 1,27 млрд. дол. чистих продаж; група «Конті» – 520 млн. дол. (31 місце); «АВК» – 275 млн. дол. (50-те місце) [8].

Виробниче об'єднання «Конті» закінчило 2013 рік з чистим прибутком 580,345 млн. грн. Активи компанії на кінець 2013 року склали 3,603 млрд. грн. «АВК» в попередньому році отримало чистий прибуток 166,87 млн. грн., активи зросли на 18,3 % – до 2,35 млрд. грн. [5].

Дрібні підприємства функціонують тільки в регіонах. Одним з таких регіональних підприємств виступає закрите акціонерне товариство (ЗАТ) «Одесакондитер», яке доречно розглядати в якості економічної системи. В таблиці 2 приведена динаміка доходів та прибутків цього підприємства за період з 2010 по 2012 роки.

Таблиця 2

Динаміка доходу та прибутку ЗАТ «Одесакондитер», тис. грн. [7]

Показник	2010	2011	2012
Доход	300196	231791	179639
Прибуток	22398	15723	11687

Проведений економічний аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства було проведено за допомогою оцінки фінансового стану за даними балансу, результати якого наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

Аналіз фінансово-господарської діяльності ЗАТ «Одесакондитер»

Показник	Формула розрахунку	Результат
Коефіцієнт фінансової автономії (незалежності)	$K_{авт} = \text{Власний капітал} \div \text{Всього джерел}$	0,78
Коефіцієнт фінансової залежності	$K_{зал} = \text{Всього джерел} \div \text{Власний капітал}$	1,28
Коефіцієнт фінансового ризику	$K_{фр} = \text{Залучені кошти} \div \text{Власний капітал}$	0,3
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$K_{ман} = (\text{Власний капітал} - \text{Оборотний капітал}) \div \text{Власні джерела}$	0,55

Проведений аналіз та оцінка стану на підприємстві свідчать про необхідність впровадження радикальних заходів щодо оновлення виробництва й виходу із кризового стану. Для цього були запропоновані декілька проектів та проведено їх оцінювання. Підсумки проведеного дослідження дозволили зробити наступні рекомендації: на підприємстві доречним є впровадження нової інформаційної системи, що безперечно підвищить його конкурентоспроможність. Це повинно стати впровадження інформаційної системи в різних областях управління проектами компаній, що надасть змогу оновити вихідні дані і забезпечити надходження внутрішніх інвестицій. Вплив даного нововведення на всі аспекти діяльності підприємства подано в таблиці 4.

Таким чином, таблиця ілюструє можливий ефект від впровадження нової інформаційної системи. Показані результати говорять про те, що дане нововведення може бути дуже ефективним та створить всі необхідні умови для підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства.

Середні оцінки приросту ефективності після впровадження інформаційної системи в різних областях управління проектами компаній

Область	Сутність	Середня оцінка, %
Управління предметною областю	Інтеграція проектної діяльності в процеси загальної діяльності компанії	25,0
	Актуалізація цілей проекту	20,4
Управління розкладами	Управління розкладами проектів	27,5
	Прогнозування розкладів	30,0
Управління вартістю	Управління бюджетом проектів	20,0
	Зростання продаж	34,2
	Повернення інвестицій	25,4
	Скорочення терміну виходу продукції на ринок	21,5
Управління ресурсами	Управління ресурсами проекту	25,0
	Ефективність використання ресурсів	26,0
	Продуктивність роботи персоналу	15,1
Управління ризиками проектів	Управління ризиками	19,0
Робота із замовниками та постачальниками	Поінформованість замовника	32,5
	Залучення замовника	44,4
	Управління поставками	20,0

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямку. В результаті проведеного дослідження доречно вказати на наступне: теоретичне обґрунтування економічних ризиків в умовах самоорганізації сучасних систем може дати позитивні результати для роботи господарської діяльності вітчизняних підприємств. Проведений аналіз економічної діяльності підприємств кондитерської галузі дозволяє вказати, що показник конкурентоспроможності ЗАТ «Одесакондитер» найнижчий у порівнянні з лідерами кондитерського ринку України і визначено факт неефективного використання коштів підприємства. Тому запропонована

система впровадження нових інформаційних систем, що може забезпечити реформування на підприємстві та оптимізувати його діяльність.

Перспективами подальших розробок можуть виступати складання перспективних середньо- та довгострокових прогнозів функціонування підприємств окремої галузі в умовах ризику на стадії самоорганізації.

Список використаних джерел

1. Балджи М.Д., Карпов В.А., Ковальов А.І. та ін. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: навч. посіб. / М.Д. Балджи, В.А. Карпов, А.І. Ковальов та ін. – Одеса: ОНЕУ, 2013. – 670 с.

2. Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки / В.М. Гранатуров. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2003. – 164 с.

3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навч. посіб. / Л.І. Донець. – К.: ЦНЛ, 2006. – 312 с.

5. Кондитерский рынок Украины [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.4p.ru/main/research/3778/> Кондитерский рынок Украины

6. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання / Н.І. Машина – К.: ЦНЛ, 2003. – 188 с.

7. Офіційний сайт ЗАТ «Одесакондитер» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://odessalux.com/>

8. ТОП-100 мировых производителей кондитерских изделий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://candynet.ru/news/id/2921>.